

Csiki Tamás

A KORMÁNYZÓ GÖDÖLLŐN

Kultusz és mindennapok

I. Helyi kultusz és ünnepi szertartások

1867-ben a gödöllői uradalom a Szent Korona tulajdonába és az 1868. évi V. tc. nyomán az elidegeníthetetlen királyi javak közé került. E szabályozás csaknem félezer éve fennálló, a középkori koronabirtokok integritását védő törvényekkel teremtett jogi folytonosságot,¹ míg a vadászati, valamint a kastély használatára vonatkozó uralkodói jog biztosítása és az udvar Gödöllőn tartózkodása a település *királyi nyaralóhely* státusát alapozta meg.²

A község ezen funkciója az I. világháború után megmaradt. A kormányzó és családja a nyarakat Gödöllőn töltötte, a vadászatok, más résztvevőkkel, szintén folytatódtak. E tanulmányban a település és az államfő kapcsolatát vizsgáljuk, ami többféle kérdést vethet fel. Horthy politikai kultuszának kanonizálódó elemei és funkciója³ miféle lokális interpretációkkal egészült ki, és a befogadás milyen ritualizált eseményekben jelent meg. A kormányzó imázsának és a helyi közösség (ugyancsak konstruált) történeti és emlékezeti hagyományának összekapcsolódása miféle jelentéstani kölcsönzéseket eredményezett: a magánemberi megnyilvánulásoknak vagy a személyiség kifejezésének teret adó gödöllői hétköznapiak hogyan formálták a Horthy-képet, illetőleg Gödöllő újraértelmezett udvari nyaralóhely státusa miféle identitásteremtési technikákat és modernizációs elképzeléseket teremtett a településen.

E kérdések megválaszolásához elsősorban a helyi sajtót: a Gödöllő és Vidéke, valamint a Gödöllői Hírlap című újságokat használtuk, melyek alapján a kultusz nyelvi-retorikai megjelenítéséről, a tárgyához fűződő, kötelező normaként közvetített attitűdökről és az ünnepi rítusokról is tájékozódhatunk.⁴

Horthy alakjának „felmutatására”, valamint a tisztelet és a hódolat kifejezésére a nyári megérkezések adtak alkalmat. Ennek során az ország süllyedő, ám „révbe jutó” hajójának erőskezü kormányosaként, „legelső magyar emberként” jelenik meg, akit a Gondviselés küldött, hogy a „szenvetések között hanykódó nemzetet elvezesse az ígért boldogságos földjére”, de akinek áldásos munkája nemcsak Magyarország, hanem az „egyetemes emberiség sorsára” is hatással van.⁵ Azaz a gödöllői lapok az államfői reprezentáció és a kiépülő

¹ 1439:XVI., 1514:I. és II. tc.

² Lásd VARGA Kálmán: *A gödöllői kastély évszázadai*, Műemlékek Állami Gondnoksága, Budapest, 2003, 182.

³ Erről Lásd TURBUCZ Dávid: *A Horthy-kultusz = A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*, szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 2009, 138–166.

⁴ A Gödöllő és Vidéke 1898-tól 1934-ig, a Gödöllői Hírlap 1928 és 1944 között jelent meg. A lapokról bővebben RÉTI LANTOS László: *Gödöllő közállapotai és a helyi gazdaság a két világháború között*, Városi Múzeum, Gödöllő, 2007.

⁵ Gödöllői Hírlap 1928. december 2., 1929. augusztus 4., 1933. augusztus 1., 1934. augusztus 5.

kultusz elemeiből szelektálnak, az eredmény pedig egy eklektikus Horthy-kép, amelyben a 19. századi romantikus (történelemformáló) hős és a rendet teremtő erőkezű vezér attribútumai jelennek meg. (Az utóbbi foglalta magában a Gondviselés által kiválasztott Megváltó szakrális alakját, ami az irredenta kultusszal teremtett kapcsolatot.⁶)

E sokrétű imázs a befogadás szabadságát és a lokális igények szerinti formálását vagy kiegészítését tette lehetővé. Az 1930-as években a Gödöllői Hírlap gyakori szólamává vált, hogy a hosszú évek alatt olyan bensőséges viszony létesült Horthy és a település között, mellyel más község nem dicsekedhet, s ami „indokoltan emeli lokálpatriotizmusunkat, élesíti gödöllői öntudatunkat és fokozza községünk jobb és szebb jövőjébe vetett hitünket”. A kormányzói szeretet és gondoskodás a személyközi kapcsolatokat sem hagyta érintetlenül: Pohl Sándor szolgabíró írja cikkében, hogy az államfő vadászatai és lovaglásai közben számos egyszerű emberrel áll szóba, „kikérdezi bajaikat és örömeiket [...], jóságos szava és simogató szemesugara a szívekbe hat, irt visz a fájó sebekre, vigaszt a sóhajtó panaszra”.⁷

Egyértelmű tehát a kultusz lokális identitást erősítő (vagy erősíteni kívánó) funkciója,⁸ amihez két, egymással összefüggő kiegészítés szükséges. Egyrészt Horthynak és családjának a helyi kulturális hagyományba illesztése, amit az *udvari élet* folytonossága, Gödöllő magyar Versailles-ként, Schönbrunnként vagy a Szent Korona „különleges klenodiumaként” való metaforikus megjelenítése fejezett ki, és amihez községfejlesztési ambíciók is társultak.⁹ Másfelől a helyi kultusz megteremtése nem nélkülözhetette Horthy társadalmi térben való elhelyezését, a „néphez” fűződő viszonylatának meghatározását. S ez nem csupán a hagyományos uralkodói patriarchizmusból merített, hanem Gödöllő helyzetéből adódóan, az erőkezű vezér attribútumait mellőzve, egy különösen bensőséges és idilli kapcsolatot konstruált meg. Ahhoz hasonlóan, amilyen az egykor ugyancsak Gödöllőn nyaraló Erzsébet királynét a helyi lakossághoz fűzte.

Az alacsony példányszámban és nem is folyamatosan megjelenő helyi lapok relevanciáját azonban aligha becsülhetjük túl a kultusz közvetítésében vagy a közösség identitásának alakításában. A továbbiakban néhány ünnepi esemény bemutatásával azt vizsgáljuk, hogy azokban a Horthy-kép, valamint a kormányzó és a lokális társadalom kapcsolatának milyen értelmezése ismerhető fel, de figyelmünk arra is kiterjed, hogy a közösség szervezéséről miféle ideológiát és gyakorlatot jelenítettek meg.

A gödöllői megemlékezések egyetlen rendszeres, évről évre ismétlődő és az országos rítusrendhez kapcsolódó eseménye az államfő születésnapján tartott ünnepi istentisztelet (június 18-án a magán- és a középületeket is fellobogózták), amelyen – a helyi lapok ezt minden esetben hangsúlyozták – a település „előkelő közönsége”, köztük az államhivatal-

⁶ Vö. Ian KERSHAW: *A Hitler-mítosz. Vezérkultusz és közvélemény*, ford. Berényi Gábor, Kortina, Budapest, 2003, 37; TURBUCZ: *I. m.*, 146.

⁷ Gödöllői Hírlap 1928. december 2., 1937. augusztus 8.

⁸ Vö. ROMSICS Gergely: *A jelentés zsarnoksága. A kultusz mint objektívált jelentés és működése a társadalomban*, Pro Minoritate 2004. nyár, 10.

⁹ „A nemzeti becsület dolga – hangsúlyozta Hovhannesian Eghia, a Gödöllői Hírlap szerkesztője Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlésén –, hogy a település jelenlegi helyzetéből magasabbra [...], olyan nívóra emelkedjen, ami rendeltetésének megfelel.” Gödöllői Hírlap 1939. december 17.

noki kar főnökeik vezetésével vett részt.¹⁰ A kormányzóválasztás tízéves jubileumának ünneplése viszont a helyi történeti-szagrális hagyományba illeszkedett. 1931-ben, restaurálásukat követően szentelték újra a Kálváriát, az Immaculátát és Nepomuki Szent János szobrát, melyeket a 18. században Grassalkovich Antal emelt a település számára. Az ünnepségen megjelent államtitkár az előbbit a „megfeszített és megfosztott Magyarország” szimbólumaként, Szűz Máriát a „szeplőtelen becsületesség”, Szent Jánost a „bátor és hazafias hitvallás” megtestesítőjeként mutatta be, majd felavatta a kormányzó tiszteletére a Kálvária falába helyezett emléktáblát.¹¹ Végül az államtitkár az emlékműveket a Szent Korona kegyúr őrizetébe és fenntartásába adta, amit az uradalom nevében Czitó Győző jószágigazgató „lelkes szavakkal” vett át. Azaz a szertartás a múlttal való folytonosságot és a közösség emlékezetét újratereztve, a település szagrális szimbólumait keltette életre a modern politikai rítus elemeként, és helyezte ebbe a kontextusba a kormányzó tiszteletét.¹²

A világháború után Gödöllőn egy új hagyomány megteremtésére is kísérlet történt, mely az államfő aktív részvételére számított, és ami a fiatalság, mindenekelőtt a leventemozgalom dinamizmusára épített. Ebben Horthy egykori különítményes tisztjének, az 1923-ban gödöllői főszolgabírónak kinevezett Endre Lászlónak volt meghatározó szerepe (aki már az 1920-as években kapcsolatba került Hitlerrel és a náci mozgalommal). Ő koreografálta minden nyáron az államfő fogadását: az állomástól a királyi kastélyig leventék álltak tisztelgő díszsorfalat, és ő szervezte a leventenapokat, az atlétikai és lövészversenyeket, valamint a cserkészek zászlószenteléseit.

Az 1925. június 21-én tartott egész napos leventeversenyről a Gödöllő és Vidéke is részletesen beszámolt. A kormányzó családjával és kíséretével reggel fél 9-kor érkezett a bonókaai versenytérre, ahol Endre László, a főméltóságú asszonyt Endréne fogadta. Az esemény díszmenettel kezdődött, amelyen 17 község leventéi, kb. 8 ezer ifjú vett részt. Ezután tábori mise következett (a gödöllői iparos dalárda és az aszódi fiúnevelő-intézet részvételével), majd 200 „festői öltözetű” leventelány vonult fel, akiket a községi előjárók tisztelgése követett. Ezt megköszönve hangzott el az államfő nem túl hosszú beszéde („harc folyik ma, szigorú, kíméletlen, a jó és a rossz között, s meg vagyok győződve, hogy a jó győzni fog”), amire a húszezres tömeg „frenetikus lelkesedésben tört ki” (kendőt, kalapot lobogtatva percekig éltették a kormányzót). Ezután az Országos Testnevelési Tanács elnöke, Konek Emil altengernagy (Horthy egykori tengerésztársa) mondott beszédet, majd a rendezvény csúcspontjaként, a leventék Endre Lászlónak tettek fogadalmat. A péceli csapat csonka-Magyarország és a megszülető Nagy-Magyarország címerét, a zsámbokiak a „Nem, nem, soha” szavakat formálták meg, az élőkép után pedig a cinkotai és a nagytarcsai leventék nemzeti zászlós gyakorlata következett. De az estig tartó látványosságok között a levente-tűzoltók, a nemzeti viseletek és a gazdafogatok versenye, valamint a fiatalok atlétikai tornája is helyett kapott.¹³

¹⁰ Gödöllő és Vidéke 1926. június 20., 1931. június 21.

¹¹ Szövege: „A múlt szép emlékének megbecsülése mutasson iránnyt a nemzetnek a trianoni kálváriából kivezető úton.” Lásd Gödöllői Hírlap 1931. június 28.

¹² Vö. Paul CONNERTON: *How Societies Remember*, Cambridge UP, Cambridge, 1989, 45.

¹³ Gödöllő és Vidéke 1925. június 21.

Aligha kétséges, hogy az ilyen rendezvények új közösségi formák és identitások kialakítását célozták. Nem csupán a fiatal generációk politikai és ideológiai neveléséről, társadalmi rétegekhez köthető ideálok közvetítéséről van ugyanis szó, hanem az életforma, mindenekelőtt a szabadidő szervezéséről és irányításáról. S ehhez a hagyományos szocializációs intézmények (a család, az iskola, az egyház) mellett olyan, a modern politikai tömegszervezetekhez hasonló közösségek megteremtéséről, melyek intenzív emocionális–lelki csoportélményt kínáltak.¹⁴

Ezt szolgálta a leventenap érzelmekre, látványra, fegyelmezett mozgalmasságra építő rituáléja a felvonulásokkal, az ebbe a közegbe helyezett, ezáltal tömegrendezvényé váló misével, a testi erőpróbákkal, Horthy végletekig leegyszerűsített lelkesítő szavaival, és nem utolsósorban a leventék beavatási szertartásával: a főszolgabírónak tett esküvel. S majd a további, hasonló koreográfiával szervezett események adtak lehetőséget Endre László számára a település imázsának a saját politikai eszménye és gyakorlata (a jobboldali radikalizmus) szerinti újrafogalmazására. Az 1933-as cserkész–világtalálkozó után tette közzé a sajtóban, hogy Gödöllő az „ifjúság városa”, a leventék tradíciói, a kiváló sportlehetőségek, a lövöldék, a MOVE helyi csoportjának aktivitása teszi azzá.¹⁵

Vizsgáljunk meg két további, országos érdeklődésre igényt tartó eseményt, melyek a település reprezentálásának ily módon különös hangsúlyt adtak. A Gödöllői Járási Közművelődési Egyesület és a Faluszövetség 1926-ban országos mezőgazdasági és gépipari, valamint járási ipari, kulturális és művészeti kiállítást rendezett, melynek az előkészületei is nagyszabásúak voltak. Fővédnöknek a kormányzót, a kiállítási bizottság dísz- és társelnökeinek a politikai közélet vezetői személyiségeit nyerték meg (például Bethlen Istvánt, Teleki Pált, Klebelsberg Kunót, Prohászka Ottokárt, Ravasz Lászlót). A hat napig (augusztus 5–10.) megtekinthető kiállításhoz számos kiegészítő rendezvény kapcsolódott: dalverseny, lovas-, fogat- és rendőrkutya-bemutatók, csikódíjazás, 9-én gazdanap, ahol állatkiállítást, szántógép-bemutatót, valamint gazdaggyűléseket és szakelőadásokat is tartottak.¹⁶

A kormányzó nem csupán fővédnökként, hanem kiállítóként is képviselte magát: a Novara kicsinyített mását, felesége a budai szövőszékén előállított munkáit bocsátotta szemlére. A kiállítást azonban – a szervezők szándéka és a lapok hírverése ellenére – nem ő, hanem József főherceg nyitotta meg, s csupán 10-én, tehát az utolsó nap érkezett Gödöllőre (amikor a nyaralása kezdődött).

Horthy programjáról ezúttal is a helyi sajtó számolt be. A főméltóságú pár először a premontréi gimnázium egyháztörténeti kiállítását tekintette meg, majd az iparkiállításán különösen a méhészet kötötte le a figyelmüket, s a kiállított befőttek, gyümölcsök, mézsör és likőrök készítési módját tudakolták (utóbbit meg is ízlelték). A tudósítás szerint a kormányzóné Hölczer Viktor máriabesnyői méhész mézes téisztáiból nagy csomagot vásárolt, s egyébként is „kitűnő hangulatban volt, egyéniségének egész varázsát ragyogtatta, valósággal lebilincselte környezetét”, míg Horthy egy Váradi nevű lakatost „tüntetett ki megszólításával”. Ezután a magyar porta néprajzi gyűjteményét nézték

¹⁴ Vö. Reinhard SIEDER: *Sozialgeschichte der Familie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1987, 229.

¹⁵ Gödöllői Hírlap 1934. április 8.

¹⁶ Gödöllő és Vidéke 1926. augusztus 1.

meg, végül a hatnapos rendezvény záróeseményén: a vitézek és a járási közművelődési egyesület közös gyűlésén vettek részt. Ezen Méhely Lajos a „vérségi különféleségekről és a vérvegyülés veszélyeiről”, Bodor Antal (a Faluszövetség elnöke) a turánizmusról tartott „hazafias” beszédet, amit Gyarmathy János tábori lelkész „gyűjtő hatású irredenta szónoklata” és a Szózat eléneklése követett.¹⁷

Nincs lehetőségünk ezúttal arra, hogy a kiállítást aszerint vizsgáljuk, miként reprezentálta a hazai gazdaságot, illetve milyen ideákat, mintákat és fejlesztési stratégiákat közvetített a látogatók számára. Csupán annyit emelünk ki, hogy a gazdaság termékei egy tágabb kulturális értékrendszerben jelennek meg, melynek ugyanúgy része a premontre-i gimnázium kiállítása és a néprajzi gyűjtemény, mint maga a koronauradalom, s a bemutatott anyagi világ alkalmas volt a múlt tradíciójának tárgyiasítására és a jövő képzetével való összekapcsolására. S a rendezők az államfőnek ezúttal propaganda- vagy reklámfunkciót szántak, akit a megnyitóünnepségre és kiállítónak igyekeztek megnyerni.

Ezzel szemben Horthy, úgy tűnik, kevésbé vonzotta az esemény. Csupán a zárónapon jelent meg, és az újság beszámolója szerint a kiállítás igazán lelkes és aktív résztvevője a kormányzóé volt, aki vásárlásaival a helyi termékek kiválóságára hívta fel a figyelmet, és egyértelmű fogyasztói magatartásmintát sugallt. A kormányzó érkezésével az egészszhetes esemény politikai-hazafias kontextusa erősödött fel: erre a napra időzítették a vitézek és a közművelődési egyesület gyűlését, amelyen immár az „előkelő közönség” vett részt, s amely az egyesület ünneplése mellett az irredentizmus népszerűsítésére is alkalmas volt.

Az Endre László-féle imázsépítés (Gödöllő az ifjúság városa) legfontosabb eseménye az 1933-as cserkész-világtalálkozó volt. Az augusztus 2-án kezdődő kéthetes rendezvény programjai közül ezúttal nem a nyitónap hivatalos (és kötelező) ceremóniáját: a cserkészfjak seregszemléjét mutatjuk be, hanem a néhány nappal későbbi, Endre által szervezett díszfelvonulást, mellyel a gödöllői járás népe ssége „fejezte ki hódolatát” a kormányzónak és „tiszteletét” a dzsembori résztvevői előtt.

Az eseményről a Gödöllői Hírlap tudósított. Augusztus 5-én, délután 5 órakor érkezett Horthy az aznap felállított „hatalmas” aréna tribünjére, ahol lord Baden-Powell, Teleki Pál táborparancsnok, Khuen-Héderváry Károly főcserkész, a diplomáciai kar tagjai, valamint a megyei főtisztviselők fogadták. A felvonulást az isaszegi zenekar nyitotta meg, utána a járási egyesületek zászlóit, valamint a községek termékeinek „szimbolikus összeállítását” hozták (kalással díszített táblát, dinnyét, mézeskalácsot). Majd vitéz Endre László vonult fel bársonyruhában, „kuruc korabeli rézveretű díszítéssel” felszerelt lován, három tárogató és három trombitás kíséretében, őket a járás 17 községének bírói és jegyzői követték. A vitézek 100 fős csoportját a járási hadnagy vezette, majd a frontharcosok küldöttsége (50 fő), a hadirokkantak, a barnainges és bocskaisapkás lövészek (800 fő), a leventék és a cserkészek jöttek sorra. Ezután a főiskolások, az amerikanisták (150 fő), a közép- és népiskolások (1400 fő), valamint különböző leánycsoportok (a rákoscsabai MOVE-, a gödöllői cserkészlányok stb.) vonultak fel, majd a nőegyesületek (élükön a hadiözvegyek) s egyéb társadalmi és egyházi egyesületek tagjai

¹⁷ Gödöllő és Vidéke 1926. július 4., 25., augusztus 1., 6., 11.

(katolikusok, reformátusok, evangélikusok külön-külön) tisztelegtek a kormányzó előtt. Őket a postások, vasutasok és tűzoltók csoportja követte, az iparosok küldöttségének élén az ipartestületek vezetői vonultak, majd kétezer gazda tűnt fel az arénában, fekete és sötétkék ruhában, kalapjuk mellett érett búzakalással (Gál Imre, a járási mezőgazdasági bizottság elnöke vezette őket). A menetet a települések népviseletét bemutató lányok és menyecskék 1000 fős csoportja zárta, élükön Endre Lászlónéval (maga is gödöllői népviseletben), valamint Széchenyi Maja grófnővel és Bornemisza Anna bárónéval. Végezetül az egyes küldöttségek gyümölcsöt és mézet ajánlottak fel a kormányzónak, és az autóját „virággal hintették tele”.¹⁸

Az Endre László által koreografált színpadias felvonulás, az államfői hatalommal szembeni hódolat mellett, megítélésünk szerint a társadalom szervezésével kapcsolatos eszméket és értékeket is kifejezi. A nézők elé táruló látvány meghatározott sorrendben felvonuló csoportokból tevődik össze: a járás és a községek elöljáróiból (a főszolgabíró alakja maga a historizált hagyomány), az emlékezeti kánon megkerülhetetlen részévé váló világháborút felidéző hősokból,¹⁹ az ifjúság (a diákság) félkatonai és politikai szervezeteiből, a közösségi önszerveződést reprezentáló társadalmi és egyéb egyesületekből, a hivatásrendként emancipálódó iparosokból és gazdákból, végül pedig – méltó zárásként – a „népet” stilizáló és az egyes településekhez kötődő egységekből. A tömeg tehát nem tagolatlan és nem is „név nélküli”, mivel az egyes csoportokat a helyi politikai és társadalmi elit jól felismerhető tagjai vezetik. Ugyanakkor ez a díszfelvonulás a gödöllői járás – az előbbi identitásokat egységesítő – közösségként reprezentálását, a (képzelt) közösség erősítését és az önmagának való emlékképzést egyaránt célozta („e nap mintajárásunk örökemlékü napja”), amihez Endre a néphagyomány szimbólumait, a történeti érzék és az emlékezet felkeltésének, valamint a közösséghez tartozás érzelmi megteremtésének az eszközeit is felhasználta.²⁰

Hogyan illeszthető e színpompás, látványban és mozgalmasságban gazdag ünnepségbe a kormányzó alakja, s ez milyen további jelentéseket kölcsönöz a felvonulásnak? Horthy ezúttal is passzív szemlélője, mintsem aktív részese az eseménynek, a tér egy kiemelt pontjáról, a megyei elit és a családtagjai társaságában tekint le a tömegre, ami aligha alkalmas a 20. századi vezérkultuszra jellemző intenzív érzelmi (karizmatikus) kapcsolat megteremtésére vagy a nép akaratának képviseletére.²¹ E szerepben és a hódolat rítusaiban inkább a hagyományos uralkodói külsőségek ismerhetőek fel, amelyek egyszerre lehettek a patriarchális közösségeszme és a tekintélyelvű személyközi kapcsó-

¹⁸ Gödöllő és Vidéke 1933. augusztus 13.; Gödöllői Hírlap 1933. augusztus 13.

¹⁹ Vö. CONNERTON: *I. m.*, 20.

²⁰ Römer Flóris már az 1880-as években felfigyelt arra, hogy az ünnepi menetek a „történeti érzék keltésére” kitűnően alkalmasak. Ő azonban az egyházi, a főúri és a „nemzetesítést még megengedő polgári menetekről” szolt elismerően (kiemelés az eredetiben), míg a népies látványosságok szerinte „a hazafiúi érzelmet egy szemernyivel sem emelik”. Az Endre László által szervezett felvonulásban viszont a nép vált a nemzeti érzés, illetve a történelem megjelenítőjévé. Vö. Gödöllői Hírlap 1933. augusztus 13.; RÓMER Flóris: *A történeti érzék keltése a közönségnél ünnepi menetek, színpadi előadások, nemzeti képek, történeti kiállítások és múzeumok által*, Századok 1885/VIII., 123–130; George MOSSE: *Die Nationalisierung der Massen*, Campus, Frankfurt am Main, 1993, 11–12.

²¹ Vö. GYÁNI Gábor: *Politikai kultusz – vezérkultusz (Identitás és közvéleményteremtés)* = Uő.: *Relatív történelem*, Typotex, Budapest, 2007, 45–46.

latok kifejezői. S amelyek a lokális hatalom számára is mintát kínáltak, lehetetlenné téve, hogy az egyén maga alakítsa viszonyulási módjait.

A cserkész-világtalálkozó sikeres megrendezésének nem csupán a járás, hanem Gödöllő is méltóképpen kívánt emléket állítani. 1933 szeptemberében a helyi sajtó egy olyan kezdeményezésről adott hírt, amely a települést *királyi város* (*civitas regia*) titulussal akarta „felruházni”. Azzal a történeti érveléssel, hogy az egykori szabad királyi városok az uralkodó földesúri hatalma alá tartoztak, s amennyiben „ezt a tételt ma alkalmaznánk, Gödöllőnek elsősorban kellene szabad királyi városnak lennie, mivel valósággal az államfő a földesura”. Igaz, ez nem lett volna több, mint „dész és dekórum”, a királyi birtok kontinuus jelenlétére építő historizált jogi státus a privilegizált városi múlt megkonstruálását jelentette, ami a település jelenbeli népességét „magasabbra emeli annál a nívónál, ami a nagyközségek polgárságát jellemzi”.²²

A fentiek alapján úgy véljük, Gödöllő számára az államfői nyaralások sokszínű imázs és identitás kialakítását tették lehetővé. Ennek alaprétege a „királyi” birtok, a község és az uralkodók múltban gyökerező szoros kapcsolata, mely a települést a nemzeti történelembe emelte, és ami a Mária Teréziát vendégül látó Grassalkovich (I.) Antal, majd Erzsébet királyné és a kormányzói család nyaralásai alkotta helyi „nagyhagyomány”, valamint – legendás vagy mesei motívumokkal kiegészülve – a szintén konstruált népi (orális) hagyomány meghatározó elemévé vált.²³ A királyi nyaralóhely státus azonban nem csupán történelmet teremtett,²⁴ hanem a modernitáshoz kötődő vagy azzal szembe forduló identitáskonstrukciókat (olykor konkrét elképzeléseket és cselekvéseket) is létrehozott. Az üdülőváros képzelete, a szuburbánus turizmus és az idegenforgalom bővítése, valamint a gazdasági haladás reprezentálása éppúgy megpróbálta felhasználni a kormányzó személyét,²⁵ mint az Endre László által képviselt, az „ifjúság városában” kifejeződő jobboldali (bürokratikus) radikalizmus. Amely a népi nemzetfelfogásnak megfelelően a közösség újjáteremtéséhez a néphez tartozást, eszközként pedig, miként a díszfelvonulások tömegrituáléja jelezte, magát a „népet” használta fel.²⁶

II. Mindennapok – a kormányzó társadalmi kapcsolatai

A különböző Gödöllő-képek az államfő kultuszának eltérő elemeit vették igénybe, ami a kultusz sokszínű kulturális gyakorlatként értelmezését erősíti meg.²⁷ De vajon mit tudunk Horthy itt töltött mindennapjairól, s ez hogyan minősíti társadalmi kapcsolatait? Ehhez a helyi sajtón kívül egy eddig kevés figyelemre méltatott forrást: a kormányzó napirendjéről vezetett naplót szólaltatjuk meg.

²² Gödöllő és Vidéke 1933. október 1.; Gödöllői Hírlap 1933. szeptember 3.

²³ Mindkettőre példa RIPKA Ferencz: *Gödöllő a királyi család otthona*, szerzői kiadás, Budapest, 1896; GYÁNI Gábor: *Identitás, emlékezés, lokalitás*, 2000 2008. június, 21–22.

²⁴ Lásd GYÁNI: *Identitás, emlékezés, lokalitás*, 20.

²⁵ Erről részletesen CSÍKI Tamás: *A gödöllői koronauradalom és a település kapcsolata*, kézirat, megjelenés alatt.

²⁶ Vö. MOSSE: *I. m.*, 11.

²⁷ Vö. ROMSICS Gergely: *Mítosz, kultusz, társadalom*, *Mozgó Világ* 2004/7., 76.

A Gödöllő és Vidéke az 1920-as első nyaralásról nagy lelkesedéssel számolt be („úgy érezzük, mintha a régi udvari élet jött volna vissza hozzánk”). A július elején érkező és „meleg szeretettel” fogadott kormányzó beszédet intézett a gödöllőiekhez, s néhány nappal később „jelent meg először a nép között”, amikor a településre látogató amerikai protestáns misszió tagjaival együtt istentiszteleten vett részt. (Ezután teán fogadta a vendégeket, melyen Teleki Pál, Bethlen István, Apponyi Albert, Bánffy Miklós, valamint az evangélikus és a református egyház vezetői voltak jelen.) Az újság ezt követően arról tudósít, hogy Horthy a máriabesnyői kapucinus rendházat kereste fel, ahol a kegytemplomot, a Grassalkovich Antal által adományozott kegyzobrot, valamint az altemplomot és a főúri kriptát is megtekintette, néhány nappal később pedig a megyés püspököt látta vendégül ebédre.

Az olvasók azonban nemcsak a kormányzó programjáról, hanem családjá és az „udvari élet” mindennapjairól is értesülhettek: naponta nagy sétákat tesznek a kastély felső parkjában, teniszszeknek, néha kilovagolnak (különösen „Paulette méltósága, aki kitűnő lovas”), a főméltóságú asszony, mint „jó háziasszony és igazi magyar anya”, legszívesebben családjá körében időz (Miklós és István fiai csaknem mindig körülötte vannak). Végül az október eleji elutazás „hangulatát” idézi fel a lap. A község előljárói és más „notabilitásai” személyesen búcsúztak Horthytól, az iskolák növendékei és a település lakossága pedig a kastély előtt gyülekezett, és „lelkesen éljenezte az autón távozó államfőt”.²⁸

A nyaralás megörökített epizódjait aligha tekinthetjük bőséges információnak, és legfeljebb azt illusztrálják, mi és milyen kommunikációs kontextusban volt megismerhető a nyilvánosság számára a kormányzói család gödöllői tartózkodásából. Az előkelő és név szerint említett vendégeknek adott fogadások, melyek Gödöllő „hírnevét növelték”, Horthyt a helyi hagyományba illesztő események (például a Grassalkovich-kegyhely meglátogatása), az eszménnyé formált patriarchális családi élet, valamint a kormányzó „néphez” fűződő, a személyes interakciókban megjelenő szeretetteljes és családias kapcsolata.

Az újság hasábjain sugallt kép azonban a következő években módosult. A Gödöllő és Vidéke beszámolóit a nyaralásról egyre visszafogottabbá és szűkszavúbbá váltak, a család érkezése és távozása már csak utólag, a rövid hírek között szerepelt, és a lakosság attitűdje is másként jelent meg: „Ez a nép nem tolaikodó, ismeri a distanciát, amely őt a magas rangú egyénektől elválasztja, ünnepélyessé teszi érkezésüket megjelenésével, egy halk éljenzéssel [...], tudja, hogy a főrangú személyiségeknek kellemetlen a túlzott érdeklődés: korlátozza tehát természetes kíváncsiságát, és megelégszik azzal, hogy tiszteletteljesen üdvözlí az udvarhoz tartozókat.”²⁹ Azaz miközben a sajtó a közösségtudat erősítése érdekében a kormányzó és a település patriarchális viszonyát eszményíti, a napi életben a személyét és a rangját övező zártság, a társadalmi elkülönülés, az autoritatív személyközi kapcsolatok tiszteletben tartását fogalmazza meg.

Vajon Horthy naplója milyen információkat árul el a Gödöllőn töltött napokról?³⁰ A '20-as évek első felében a kormányzó június elejétől október elejéig tartózkodott a te-

²⁸ Gödöllő és Vidéke 1920. július 11., 18., 25., augusztus 1., szeptember 12., október 17.

²⁹ Gödöllő és Vidéke 1921. október 9., 1925. július 26.

³⁰ A kabinetiroda iratai között található az 1923–30 között vezetett napló, amely az első években napi rendszerességgel tünteti fel a kormányzó programját, a kihallgatásokon, fogadásokon és az egyéb, kevésbé pro-

lepülésen, 1926-tól azonban ez az időszak lerövidült. Újjáépült ugyanis a kenderesi kúria, és ezután az államfő a nyár nagy részét családi birtokán töltötte, s csak augusztus első vagy második hetében érkezett Gödöllőre.

A napló bejegyzései pontosan tervezett, szigorú napirendről tanúskodnak. Reggel 7 órakor a kormányzó sétalovaglásra indult (nemritkán a testőrtisztek és feleségeik kíséretében), mely a besnyői kolostort, Szárító-pusztát, Babatot és a Haraszti-erdőt érintette. Délelőtt a kabinetiroda főnökének jelentése után kihallgatásokra és hivatalos fogadásokra került sor, majd az ebéd következett, melyen Horthy gyakran minisztereket, diplomatákat, katonatiszteket látott vendégül. A délután és az este kötetlenebb programokkal: rövid vadászatokkal, tenisszel, házi lovasversenyekkel és mozielőadásokkal telt, a társas élet további színterei a teák és a vacsorák, melyeken a napközben érkezett magasabb rangú vagy Horthyhoz közelebb álló vendégek, a testőrtisztek illetve a családtagok és a környék néhány nagyobb birtokosa vettek részt.

A nyaralás alatt az államfő több ízben hagyta el hosszabb-rövidebb időre Gödöllőt, amit az 1923-as naplóbejegyzések ugyancsak megörökítettek. Rendszeresen utazott vissza a fővárosba, ahol a kihallgatások és a fogadások a megszokott módon zajlottak, de ilyenkor alkalom kínálkozott más protokolláris, valamint az érdeklődését felkeltő vagy a szórakozást biztosító eseményeken való részvételre is. Június 16-án például gyermekügyi kiállítást nyitott meg a Múcsarnokban, ezután az Erzsébet-emlékszoborbizottság tagjaival találkozott, délután a magyar–osztrák automobil-túra-verseny befutóját, a margitszigeti regattát, végül a Városi Színházban a *Tükör* című darabot nézte meg. Másnap a vitézek margitszigeti avatási ünnepsége, délután az alagi lóverseny szerepelt a programban. (A lóverseny a kormányzó legkedveltebb időtöltései közé tartozott. 1923 nyarán tizenegy alkalommal járt Alagon, ahol telivér-árverésen is részt vett.³¹)

A nyári hónapokban Horthy kétszer utazott kenderesi birtokára, amit a rokonok és a család régi ismerőseinek meglátogatásával kapcsolt össze. (Újszászon Paulette lánya és veje, Fáy László, Tiszaderzsen özvegy Szilassy Istvánné, Poroszlón sógora, Graefl Jenő látta vendégül.) A vidéki vitézavatások ünnepi ceremóniája is többszöri programot biztosított, ami szintén módot adott a családi kapcsolatok ápolására, de nem hiányoztak a nyári programból a visegrádi koronauradalomban, valamint a Heinrich Ferenc nyugalmazott miniszter balatonföldvári birtokán rendezett többnapos vadászatok sem.

Nézzük meg részletesebben az egyik vitézavatás többnapos programját. A kormányzó október 6-án délután indult autón Gödöllőről Ónodra. Borsodivánkán özv. Prónay

---

tokolláris eseményeken (például a szilveszterestéken vagy a vadászatokon) résztvevők névsorát, ami alkalmat kínál az államfő formális és informális kapcsolathálójának vizsgálatára. E tanulmányban azonban csak az 1923-as év nyaralásának néhány eseményét vázoljuk, és nincs terünk a vadászvendégek bemutatására sem. A naplót lásd Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] K 589, 8936, 8937. doboz. Lásd még BANGHA Ernő: *A magyar királyi testőrség 1920–1944*, Európa, 1990, 226–228.

³¹ A világháború után, mivel a pesti pályát felszántották, Alag lett néhány évre a hazai lóversenyzés központja, aminek a nemzeti egység és a társas élet újjászervezésében egyaránt meghatározó szerepe volt. Ezzel is összefügg az államfő gyakori jelenléte, illetve az egészen ünnepi alkalmak közé kerülése: Horthy 1923. augusztus 20-án délelőtt a Szent István-napi körmeneten és a Mátyás templomban tartott misén, délután az alagi lóversenyen vett részt. Az előzményekről lásd TULI Andrea: *A zöld színpad. A lóverseny mint a társasági reprezentáció egyik intézménye*, Budapesti Negyed 2004/4., 115–135.

Endrénét látogatta meg, estére és éjszakára sógora, Melczer László látta vendégül.³² 7-én egész napos agarászatot rendeztek, az éjszakát Horthy a Turán, különvonaton töltötte, s másnap reggel 9 órakor érkezett Tállyára. Az állomáson népes küldöttség: a főispán, az alispán és a vitézek élén a székkapitány fogadta, ezután az államfő – nyitott hintóban, lovas csendőrök és a vármegyei bandérium kíséretében – rövid pihenőre br. Maillot Nándor kastélyába hajtatott. A díszközgyűlés 10-kor kezdődött a kastélyparkban, ahol Tállyai Miklós szakaszvezetőt a Maillot által adományozott telekbe iktatták be. (A Himnusz, valamint a főszolgabíró és a jegyző üdvözlő beszéde után Hevessy Zoltán székkapitány méltatta a „vitéz hőstetteit”, az esperes megáldotta a telket jelképező rögöket, amit végül a kormányzó adott át.) Ezután díszbéd következett a bárónál, majd Horthy, szárnysegédje és a gazdasági iroda vezetőjének kíséretében, a koronauradalom tarcali szőlőit tekintette meg. Az este és az éjszaka ezúttal is a különvonaton telt, a Turával reggel érkezett Sárospatakra, ahol az előző napi ceremónia ismétlődött meg. A fogadás után közgyűlés a tanítóképző dísztermében, ahol Bárczy Miklós rokkant főhadnagyot avatták vitézzé (a földet Szabó Lajos lukai birtokos adományozta). Ezt követően a kormányzó a református kollégiumot nézte meg (itt villásreggelizett), délután pedig Tolcsván br. Waldbott Frigyes és családját látogatta meg. S ezzel fejeződött be az államfő programja: a Turán késő este érkezett vissza Gödöllőre.³³

A Horthyt államfőként és magánemberként egyaránt reprezentáló, a végletekig formalizált és spontán cselekvéseknek (amelyekben a Lévi-Strauss által leírt széttagoaltság és ismétlődés rítuselemei figyelhetők meg³⁴) többféle jelentése lehet. Az első, Ónodon töltött napok a rokoni, valamint annak a kapcsolatnak a szilárdságát és szimbolikus újramegerősítését jelzik, amely a kormányzót a megyékben aktívan politizáló úri társadalomhoz és annak életmódjához fűzte. (Ezt mutatják a Maillot Nándornál és Waldbott Frigyesnél tett látogatások is.)

Az utazás dramaturgikus csúcspontjai a vitézavatások, amelyek az uralkodói attribútumok (főkegyúri jog, nemességadományozás) hiányát pótolták. Az esemény ezen a ponton szakrális elemekkel telítődik, a vitézek beiktatásának ünnepélyes jelene: a hadi érdemekért adományozott földbirtok megszentelése és átadása, a Horthynak tett eskü a beneficiumra emlékeztet, s a történeti magyar királyság folytonosságát szimbolizálja. Mindez pedig Marc Abélés következtetését támasztja alá: a modern politikai rítusokban „fellelhetjük azokat a formális műveleteket, amelyeket az etnológusok a térben és időben távoli társadalmakról leírtak”, valamint alkalmasak olyan „transzcendens értékek felidézésére, mint a nemzet [...], a föld, a család és a történelem”.³⁵ (E rítusok egyúttal színes látványosságok voltak, és Tállyán a kastélykertben összegyűlt közönség is részesévé válhatott.)

Érdemes ezek után szemügyre vennünk, a választott 1923-as évben kiket és hányszor fogadott a kormányzó Gödöllőn. Bethlen Istvánnal négy alkalommal (június végén Horthy három napra látta vendégül a miniszterelnököt és a feleségét), a miniszterek

³² Horthyné húgának, Purgly Jankának a férje.

³³ MOL K 589, 8936, 8937. doboz.

³⁴ Idézi Marc ABÉLÉS: *Az állam antropológiája*, Századvég, Budapest, 2007, 162.

³⁵ *Uo.*, 163, 174.

közül Klebelsberg Kunóval hétszer, a júniusban igazságügyi miniszternek kinevezett Nagy Emillel és szintén ebben a hónapban a honvédelmi tárca élére kerülő Csáky Károllyal háromszor, Vass József népjóléti és munkaügyi, valamint Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszterrel egyszer találkozott. A kormány tagjai több ízben ebédre és vacsorára is maradtak (Nagyatádi csupán jelentéstételre utazott Gödöllőre), a külföldi diplomaták közül Thomas Hohler angol követ,³⁶ a Habsburg családból József főherceg volt szívesen látott vendég (előbbit három, utóbbit négy alkalommal, József feleségét, Augustza hercegasszonyt külön is fogadta az államfő). A kormánypárt jobboldali radikálisainak politikai aktivitását jelzi, hogy Gömbös Gyula és Eckhard Tibor 1923 nyarán kétszer járt Horthynál (Gömbösék augusztus 2-án léptek ki az Egységes Pártból és alakították meg a Fajvédő Pártot), Kozma Miklós azonban, aki augusztus 21-i gödöllői látogatásának tapasztalatát naplójában örökítette meg, már mélységes csalódottságának adott hangot.³⁷

A kormány tagjain és a diplomatakon kívül meglepően gyakran fogadott Horthy Gödöllőn bankárokat, gyárosokat, vezérigazgatókat (Károlyi Imrét háromszor, Belatini Braun Gézát kétszer, Pálffy Dánielt, Szirmai Oszkárt, Wolf Emilt, Láng Ernőt, Milos Györgyöt, Orphanides Jánost, az amerikai Otto Kahnt egy-egy alkalommal – közülük azonban ebédre és teára csupán Károlyit és feleségét látta vendégül³⁸), valamint egyetemi tanárokat, jogászokat és közgazdászokat (például Schimanek Emilt, a Műegyetem rektorát, Koós Aurélt, a gyermeksebészet egyik hazai megteremtőjét, Cholnoky Jenő földrajztudóst és Pröhle Vilmos nyelvészt; utóbbiak a Turáni Társaság tagjai). De többször találkozott a különböző karitatív szervezetek és alapítványok képviselőivel is.

A naplóbejegyzések alapján az államfő személyes kapcsolatai is körvonalazódnak. Ezt mindenekelőtt a családtagok alkották. A fiain kívül bátyja és öccse, a már említett Fáy László, Graefl Jenő és Melczer László, valamint a kormányzóné rokonai: sógora (Urbán Péter), testvére (Purgly László) és unokatestvérei (Purgly János és Emil), akiket többször vendégül láttak (a Graefl lányok négy napot Gödöllőn nyaraltak). Ehhez a szűkebb körhöz sorolhatjuk Horthy egykori tengerésztársait (Erich Heyssler altengernagyot, Welsersheimb és Leonardi sorhajókapitányokat), akik minden nyáron három-négy napot a kormányzó társaságában töltöttek, valamint a katonai iroda vezetőjét és a testőrtiszteket. Igaz, az utóbbiakkal való interakciókat – bár a katonaelet feszessége oldódott Gödöllőn –

³⁶ Czettler Antal szerint Hohler a kormányzó személyes barátja volt. Lásd CZETTLER Antal: *Az első bécsi döntés – 70 év távlatából*, Valóság 2008/10., 64.

³⁷ Kozma nosztalgikusan emlékszik vissza a katonai iroda tiszteként Gödöllőn töltött időszakokra, s nem csupán azt fájlatja, hogy az egykori fővezér politikai értelemben „narkotizált bábuvá vált”, hanem azt is, hogy társadalmi kapcsolatai teljesen megváltoztak. „A parkban minden este folyt a rabló-zsandár játék [...], a kormányzó friss volt és határozott, társadalmilag nem volt annyira igénybe véve. [Ma már] furcsa módon keveri össze a politikát a kaszinóval [...], nem Hunyadi János politikáját követi, a Garaiakra és a Cilleiekre támaszkodik, mágnáspolitikát csinál.” (Idézi ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezer: Kozma Miklós*, Polgart, Budapest, 2000, 124–125.)

³⁸ Az Angol–Magyar Bank elnökével (aki számos más pénzintézet és iparvállalat igazgatósági tagja volt) a kormányzó utóbb többszörös rokonságba került. Ifj. Horthy Miklós 1927-ben Károlyi Imre lányát, Máriát vette feleségül, Horthy Paulette pedig, miután Fáy Lászlótól elvált, az arisztokrácia és a középnemesség körében is népszerű „visszatérő” házasság hagyományát folytatva Károlyi Gyula (Mária bátyja) felesége lett.

a szigorú katonai-hivatali viszony, a tekintélyelvűség és bizonyos, e zárt közösséget összetartó rítusok, például a kölcsönös fogadások kötelező betartása jellemezte.³⁹

A kapcsolatok „sűrűsége” és viszonyossága alapján e szűkebb csoportba tartozott néhány környékbeli birtokos: Károlyi László és még inkább Ráday Gedeon volt belügyminiszter és főispán (öt 1923 nyarán kétszer látta vendégül a kormányzó, amit Ráday Ikladon viszonzott), valamint az 1920-ban Aszódon kastélyt vásárló Széchenyi Gyula (az egykori tengerészbarát és a társaságához tartozó özv. Kaas báróné hétszer vendégeskedett a kormányzónál, míg Horthy háromszor látogatott Aszódra).⁴⁰

*

A lokalitás teremtésében, mint láttuk, normatív módon jelent meg a kormányzó, valamint Gödöllő és lakosságának intenzív kapcsolata, a mindennapok azonban ezt nem igazolták. Horthy csak a település ünnepi rendezvényein (harangszenteléseken, a premontrai gimnázium alapkövetésén) vett részt, személyközi kapcsolatait a kötelező rítusok szabályozta uralkodó–alattvaló viszony jellemezte. A nyaralás a magánélet nyilvánosságtól elzárt szférájába tartozott (ezt a kastély és a belső parkjának térbeli elkülönülése biztosította), a sajtó társadalmi értékhierarchiát közvetített, s a lakosság számára ennek megfelelő magatartásformákat írt elő: a napi „10–12 órát dolgozó és minden percét katonás pontossággal beosztó” államfőt nyugalom, tisztelet és „néma hódolat” illeti, ami „főrangú” (vagy „magas rangú”) környezetének is kijár. A kormányzó a társas élet eseményein nem jelent meg, a település vezető tisztviselőinek és az uradalom igazgatójának vendéglátása évente egy alkalommal a hivatali rang, a lokális hatalmi pozíciók reprezentálására szolgált. Így a Gödöllő és Vidéke minden bizonnyal jogosan sérelmezte, hogy a helyi „intelligencia, ha részt is vesz egy-egy vadászaton vagy marschalltáblánál, az udvari életben nem érvényesül”.⁴¹

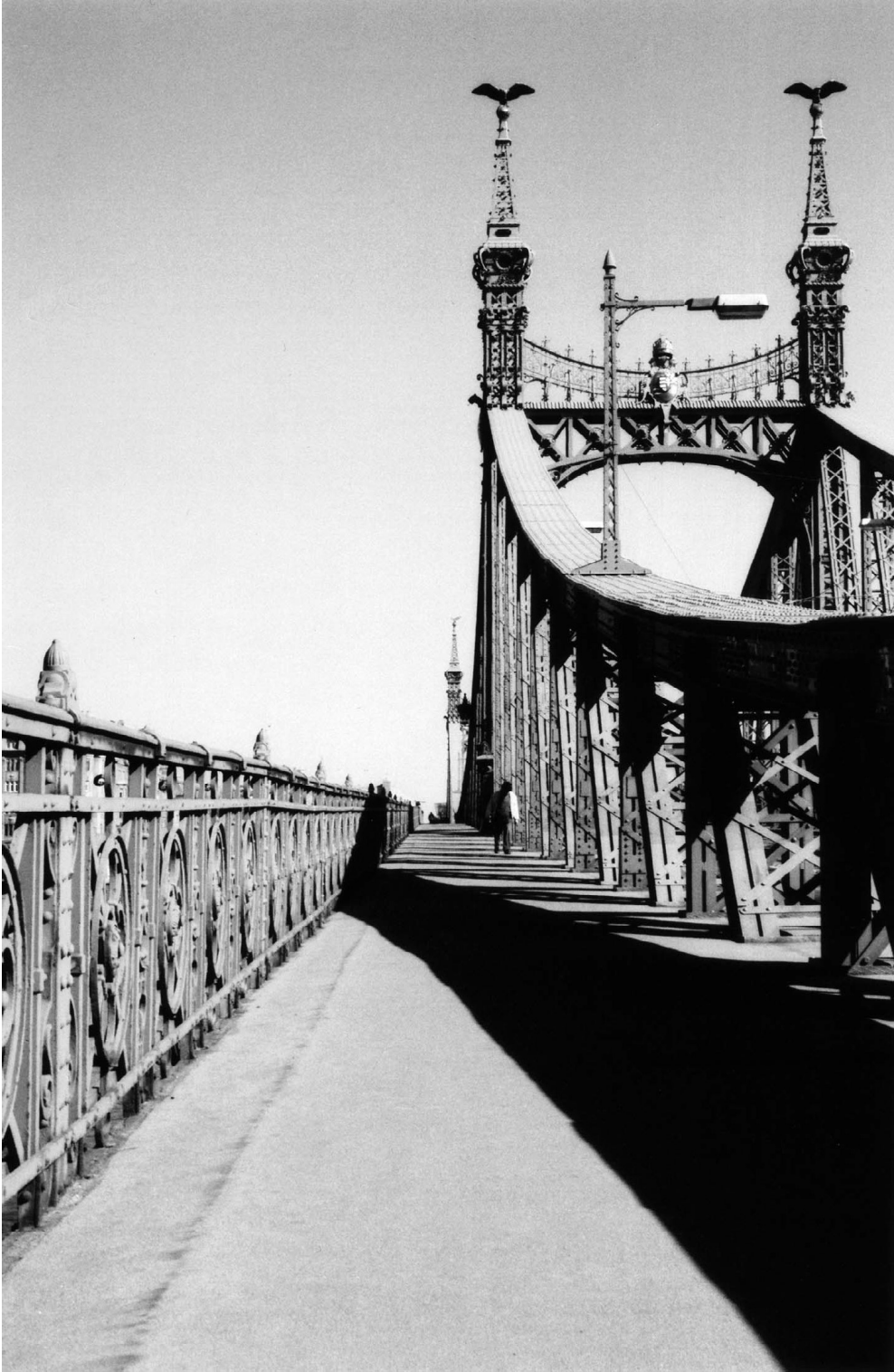
A kihallgatások és a fogadások a Ferenc József által kialakított feszes és szigorú rendet követték, a miniszterelnökkel, politikusokkal és diplomatákkal töltött gödöllői délutánok, az ebéd- és vacsorameghívások azonban a személyes kapcsolatok erősítését, a döntések bizalmas egyeztetését szolgálták, ami Horthy napi politikától való távolmaradását ellensúlyozta.⁴² A szomszédos birtokosoknál való gyakori vendégeskedés és ennek viszonzása, a kormányzó napjait tagoló közös étkezések, egy állandó társaság kialakulása pedig a szociabilitás arisztokráciára és az egykori középbirtokos nemességre jellemző formáit élte tovább.

³⁹ Erről lásd BANGA: *I. m.*, 226–228; VARGA: *I. m.*, 222–223.

⁴⁰ MOL K 589, 8936, 8937. doboz.

⁴¹ Gödöllő és Vidéke 1921. október 9., 1925. július 26., december 13.

⁴² Lásd Thomas SAKMYSTER: *Admirális fehér lovon*, Helikon, Budapest, 2001, 126–127, 139.

Szabadság híd